

# ALEXANDRU HURMUZAKI ȘI TEORIA PSIHOLOGIEI POPOARELOR ÎN CONTEXTUL COMUNITĂȚII ROMÂNEȘTI DIN BUCOVINA ISTORICĂ (A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA)

ILIE LUCEAC

Receptiv la teoriile științifice moderne privind formarea națiunilor și fiind, în același timp, un exponent fidel al idealurilor generației de la 1848, Alexandru Hurmuzaki, unul dintre celebrii frați ai familiei Hurmuzaki din Bucovina, este primul dintre intelectualii români care va semna și va aplica la realitățile existente ale societății românești din Bucovina „una din ideile domnitoare ale timpului” său. Este vorba despre noua orientare în știință care s-a încetățenit ulterior și ca o componentă a filozofiei, și anume – *psihologia popoarelor*.

Psihologia popoarelor, ca disciplină științifică, se fondează la jumătatea secolului al XIX-lea. Întemeietorii ei au fost savanții germani Moritz Lazarus (1824–1903) și Heymann (Heinrich) Steinthal (1823–1899). În 1860, ei editează la Berlin revista „*Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft*” („Revistă pentru psihologia popoarelor și lingvistică”), care se deschidea cu studiul programatic intitulat *Einleitende Gedanken über Völkerpsychologie, als Einladung zu einer Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft* [*Idei pregătitoare pentru o psihologie a popoarelor, ca invitație la o revistă pentru psihologia popoarelor și lingvistică*], studiu în care se defineau provizoriu principiile noii discipline științifice.

Înainte de apariția revistei berlineze, savanții germani publică numeroase lucrări de specialitate în acest domeniu. În special M. Lazarus, în monografia sa *Das Leben und Seele in Monographien über seine Erscheinungen und Gesetze* [*Viața și sufletul în monografii despre fenomenele și legile ei*]<sup>1</sup>, apărută în 1856–1857 în două volume la Berlin, include un șir de studii, dintre care amintim: în primul volum – *Ehre und Ruhm* [*Onoare și glorie*], *Der Humor als psychologisches Phänomen* [*Umorul ca fenomen psihologic*], *Der Gegensatz von Bildung und Wissenschaft* [*Contrastul între instruire și știință*]; în volumul al

<sup>1</sup> Moritz Lazarus, *Das Leben und Seele in Monographien über seine Erscheinungen und Gesetze*, Erster Band, Berlin, Verlag von Heinrich Schindler, 1856.

doilea – *Geist und Sprache* [*Spirit și limbă*], *Der Takt* [*Tactul*] și *Die Vermischung und Zusammenwirkung der Künste* [*Interferența și influența reciprocă a artelor*]. Cei doi savanți își împart domeniile de activitate. Moritz Lazarus, după cum am văzut, se ocupă de probleme generale, iar profesorul Heinrich Steinthal publică un număr impresionant de lucrări în domeniul filologiei. Însă desemnarea obiectului însuși le creează dificultăți savanților germani, așa încât ei numesc acel *ceva*, de existența căruia nu se îndoiesc, când *Volksseele* („*suflet popular*”), când *Volksgeist* („*spirit etnic*”), când *Nationalgeist* („*spirit național*”). Iliana Gregori, în cartea sa *Studii literare. Eminescu la Berlin. Mircea Eliade: Trei analize*, la capitolul șapte, intitulat „*Și popoarele dorm...*” *Eminescu și etnopsihologia*, definește câteva postulate, care stau la baza noii discipline a lui Lazarus și Steinthal, și anume: „a) un popor (facem abstracție aici de sinonimia problematică: națiune–popor) este mai mult și altceva decât suma inșilor care-l compun; b) poporul este o ființă vie; c) poporul este un tot unitar, cu o articulație internă fermă și armonioasă – un «organism»; d) poporul este o ființă (și) spirituală, ca atare liberă: el suportă istoria, dar și-o și modelează – potrivit dezideratelor sale specifice și imperativului general uman: progresul”<sup>2</sup>.

Acad. Dimitrie Vatamaniuc scrie că „*psihologia popoarelor*, așa cum o concepeau M. Lazarus și H. Steinthal, se înfățișa ca o disciplină științifică cu deschidere largă spre lingvistică, etnografie, istorie, geografie, literatură, filozofie. Orientarea aceasta este evidentă și din celelalte studii pe care le tipăresc savanții germani în revista lor. Dintre studiile lui Lazarus, notează Dimitrie Vatamaniuc, reținem, ca cele mai importante *Ueber das Verhältniss des Einzelnen zur Gesamtheit* [*Despre relația unicului cu întregul*], *Geographie und Psychologie* [*Geografie și psihologie*], *Ueber die Ideen in der Geschichte* [*Despre idei în istorie*], *Zur Lehre von den Sinnestäuschungen* [*Despre studiul erorii simțurilor*], iar din cele ale lui Steinthal, *Ueber Substanz und Person* [*Despre substanță și persoană*], *Die ursprüngliche Form der Sage von Prometheus* [*Forma originală a legendei despre Prometeu*], *Poesis und Prosa* [*Poezia și proza*”<sup>3</sup>.

Trebuie menționat că istoricii din generația mai tânără, în contextul cercetării lor cu privire la unele aspecte ale operei lui A. D. Xenopol, s-au referit și la importanța studierii etnopsihologiei<sup>4</sup>. Numele lui Alexandru Zub rămâne, însă, unul

<sup>2</sup> Iliana Gregori, *Studii literare. Eminescu la Berlin. Mircea Eliade: Trei analize*, București, Editura Fundației Culturale Române, 2002, p. 96.

<sup>3</sup> Dimitrie Vatamaniuc, *Eminescu* (Manuscrisele, jurnal al formării intelectuale și al lărgirii orizontului științific. Laborator de creație. Instrument de lucru), București, Editura Minerva, 1988, p. 33–34.

<sup>4</sup> Cităm aici studiile istoricilor Vasile Vetișanu, *A. D. Xenopol și problemele filozofiei culturii*, în *A. D. Xenopol, studii privitoare la viața și opera sa* (coordonatorii volumului L. Boicu și Al. Zub), București, Editura Academiei R.S.R., 1972, p. 243–248; Ion Gr. Ion, *Asupra raportului dintre psihologie și istorie la A. D. Xenopol*, în vol. *A. D. Xenopol, studii privitoare la viața și opera sa*, p. 249–256; Gheorghe Toma, *Raportul dintre istorie și psihologie la A. D. Xenopol*, Cluj, 1968. Extras din „*Studii*”

dintre cele de referință în istoriografia românească contemporană în ce privește studiul vieții și operei lui Xenopol. În cercetările sale, Alexandru Zub va face primele referiri la *psihologia popoarelor*, în 1976, într-un capitol dintr-o carte a sa, intitulat: *Un târâm cu totul nou – etnopsihologia*<sup>5</sup>. Mai târziu, investigațiile profesorului ieșean pun în lumină, într-o ordine cronologică, „sugestiile etnopsihologiei”<sup>6</sup> pentru istoriografia românească din perioada celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea. După o trecere în revistă a evoluției noii ramuri a științei în plan european, unde conștiința colectivă este reliefată ca „un concept stimulant în mai toate istoriografiile europene”, Alexandru Zub accentuează rolul intelectualilor români din cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea, care au dat importanță studiului etnopsihologiei în contextul istoriei poporului român.

Cel care a explorat mai temeinic sugestiile acestui „târâm cu totul nou” a fost desigur A. D. Xenopol. Opinia reputatului istoric ieșean Alexandru Zub, potrivit căreia prioritatea i-ar reveni, la noi, lui A. D. Xenopol în prezentarea *psihologiei popoarelor* ca nouă disciplină științifică, precum și aplicarea ei la studiul istoriei naționale este întemeiată atunci când se discută despre noile metode de cercetare științifică în istoriografia românească<sup>7</sup>. Menționăm, însă, că la Alexandru Zub nu întâlnim consemnate studiile lui Alexandru Hurmuzaki cu privire la aplicarea *psihologiei popoarelor* la realitățile societății românești din Bucovina. Dimitrie Vatamaniuc este primul care va semnală acest lucru, arătând că lui Alexandru Hurmuzaki îi revine prioritatea de a aplica în studiile sale tezele savanților germani Lazarus și Steinthal.

Scriind despre manuscrisele lui Eminescu în care poetul a luat atitudine față de noua știință prin însemnări și comentarii personale, Dimitrie Vatamaniuc le clasifică ca fiind opțiuni ale poetului din perioada formării sale intelectuale, accentuând totuși că „unele din însemnări prezintă un interes aparte prin utilizarea ce le-o dă Eminescu, îndeosebi în publicistica sa”<sup>8</sup>. Exact același lucru îl putem spune și referitor la studiile lui Alexandru Hurmuzaki. Însă, scrie Dimitrie Vatamaniuc, „când vorbim de interesul intelectualilor români pentru *psihologia popoarelor*, prioritatea îi revine lui Alexandru Hurmuzaki, care pune la contribuție studiile lui Lazarus și Steinthal cu aproape cinci ani înaintea lui A. D. Xenopol. Acesta se mărginea, de fapt, să schițeze un program de lucru pentru viitor. Cărturarul bucovinean întocmește, însă, un studiu foarte temeinic asupra acestor probleme”<sup>9</sup>.

<sup>5</sup> Alexandru Zub, *Junimea: implicații istoriografice*, Iași, Editura Junimea, 1976, p. 262–269.

<sup>6</sup> Idem, *De la istoria critică la criticism (istoriografia română la finele secolului XIX și începutul secolului XX)*, București, Editura Academiei R.S.R., 1985, p. 223–233.

<sup>7</sup> I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare, II, „Junimea”*, București, Institutul de Arte Grafice „Bucovina”, 1932, p. 51–52.

<sup>8</sup> Dimitrie Vatamaniuc, *Eminescu (Manuscrisele...)*, p. 35.

<sup>9</sup> *Ibidem*, p. 34. Vezi și Dimitrie Vatamaniuc, *Prezentarea la fragmentul din studiul Despre psihologia popoarelor (VI)*, de M. Lazarus și H. Steinthal, în „Manuscriptum”, XVII, nr. 2 (63), 1986, p. 26.

Studiile lui Alexandru Hurmuzaki care au pus în valoare noua disciplină științifică, raportată la realitățile societății românești din Bucovina în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea, au fost publicate în „Foaia Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina” succesiv, după cum urmează: *Despre o lipsă în învățământul public la noi* (1866), *Despre una din ideile domnitoare ale timpului* (1867), *Carele e caracterul și tendința învățământului public la noi?* (1868).

În referirile sale cu privire la activitatea culturală a lui Alexandru Hurmuzaki, Dimitrie Vatamaniuc citează studiile lui Alexandru Hurmuzaki, publicate în 1866 și 1868, adică primul și al treilea. Istoricul rădăuțean Marian Olaru, în articolul intitulat *Alexandru Hurmuzachi și societatea românească din Bucovina la jumătatea secolului trecut*<sup>10</sup>, amintește și despre cel de al doilea studiu, dacă le luăm în ordine cronologică, publicat în 1867, considerând – și pe bună dreptate – „că și acesta este realizat sub influența ideilor «scolii psihologiei popoarelor», așezându-se în succesiunea temporală și ideatică a studiilor scrise în această perioadă”<sup>11</sup>.

Înainte de a încerca o analiză sumară a problemelor abordate de Alexandru Hurmuzaki în studiile amintite, se impun câteva precizări în susținerea argumentului cu privire la prioritatea lui Alexandru Hurmuzaki de a fi aplicat tezele lui Steinthal și Lazarus la realitățile societății bucovinene de la jumătatea secolului al XIX-lea. Vom reține, în primul rând, că, în 1869, atunci când Xenopol îi scria lui Negruzzi despre intenția sa de a traduce câteva disertațiuni din Steinthal și Lazarus, studiile lui Alexandru Hurmuzaki apăruseră deja în „Foaia Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina”.

Mai amintim un detaliu semnificativ, pe care îl spicuim din scrierile lui Dimitrie Vatamaniuc. Și anume că, printre intelectualii români, au fost și personalități care l-au cunoscut personal pe Moritz Lazarus. De exemplu, „T. Rosetti și T. Maiorescu îl vizitează la Berlin, când se afla și Eminescu aici, la studii universitare”<sup>12</sup>. Criticul literar Titu Maiorescu notează personal în însemnările sale zilnice: „Convorbire la prânz între T. Rosetti, Lazarus și mine la Berlin, la 6/18 ianuarie 1873 de la 12½–3½”<sup>13</sup>. Nu știm dacă Alexandru Hurmuzaki i-a cunoscut personal pe savanții germani. Nu avem nicio informație în acest sens. Însă faptul că el a reacționat primul la scrierile lor, aplicându-le la realitățile concrete din Bucovina, nu se mai pune la îndoială.

<sup>10</sup> Marian Olaru, *Alexandru Hurmuzachi și societatea românească din Bucovina la jumătatea secolului trecut*, în „Almanahul Societății pentru Cultura Românească «Mihai Eminescu» din Cernăuți”, București, Editura Fundației Culturale Române, 1993, p. 86–94.

<sup>11</sup> *Ibidem*, p. 87.

<sup>12</sup> Dimitrie Vatamaniuc, *Eminescu (Manuscrisele...)*, p. 28.

<sup>13</sup> T. Maiorescu, *Însemnări zilnice*, publicate cu o introducere, note, facsimile și portrete de I. Rădulescu-Pogor

Lazarus și Steinthal ajung la o privire de ansamblu asupra științei pe care intenționau s-o întemeieze „pornind de la trei puncte de vedere diferite: de la unul psihologic, unul antropologic și unul istoric”<sup>14</sup>. Ei consideră primul dintre reperele amintite – cel psihologic – ca unul dintre cele mai importante și care pătrunde mai profund în problemă, reliefând concomitent și rolul societății, a comunității în care se formează fiecare individ. Alexandru Hurmuzaki va aplica în studiile sale tezele învățaților germani, fără a stăruii amănunțit asupra considerațiilor generale, pe care le-au formulat M. Lazarus și H. Steinthal. Chiar de la începutul studiului publicat în 1866, va evidenția esența continuității în dezvoltarea unui popor, ca lege umană firească, care pentru românii bucovineni, odată cu anul 1775, avea să cunoască soarta impasului. Societatea românească din Bucovina se trezi, la un moment dat, în fața dilemei: sau trebuia să dispară ca identitate națională, sau să se metamorfozeze, însușindu-și alte forme de dezvoltare culturală și rupând astfel continuitatea dezvoltării firești a spiritului și culturii strămoșești<sup>15</sup>.

Înainte de a trece la formularea problemelor esențiale ale românilor în contextul realităților impuse de Habsburgi în Bucovina secolului al XIX-lea, Alexandru Hurmuzaki, în toate cele trei studii ale sale bazate pe preceptele psihologiei popoarelor, face o substituție a termenului de *popor* în concepția lui Lazarus și Steinthal cu cel de *națiune*. Această substituție nu este întâmplătoare. Ea are o dublă semnificație. În primul rând, denotă atitudinea lui Alexandru Hurmuzaki față de conceptul modern al problemei, folosind termenul dat în plină perioadă de efervescență a procesului de formare a națiunilor în Europa și a autodeterminării conștiinței lor naționale. În al doilea rând, această utilizare a termenului pentru Bucovina avea menirea de a trezi conștiința românilor de aici și de a promova procesul de emancipare spirituală a lor, de a înviora autonomia vieții morale și, totodată, de a-i feri pe bucovineni de acea ademenitoare și adormitoare formulă austriacă de „Allgemeine Menschenbildung” sau „Fachbildung”.

Vorbind despre puterea tradiției moștenite, despre continuitate în viața unui popor, Alexandru Hurmuzaki definește, în spiritul lui Lazarus și Steinthal, noțiunile de *personalitate*, *rațiune* și *moralitate*. El scria că „fără *națiune* nu este omenire, fără *naționalitate* nu ajungem la *umanitate*”, că „naționalitatea ca fapt, ca instinct, este foarte veche, ca idee, ca principiu mai nouă” și că tot naționalitatea „a încetat de a fi o simplă realitate și a devenit idee, care mișcă lumea”<sup>16</sup>.

Făcând aluzie directă la acei care erau împotriva principiului naționalității, Alexandru Hurmuzaki se situa printre primii intelectuali care susțineau și promovau această idee. El înțelegea foarte bine că în condițiile istorice, care se formaseră în Bucovina în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, obiectivele mișcării naționale a românilor nu puteau fi prezentate în toată complexitatea lor,

<sup>14</sup> M. Lazarus, H. Steinthal, *op. cit.*, în „Manuscriptum”, XV, nr. 3 (60), 1984, p. 11.

<sup>15</sup> Alexandru Hurmuzaki, *Despre o lipsă în învățământul public la noi*, în „Foaia Societății pentru Cultura și Literatură Română în Bucovina”, II, nr. 3, 1 martie 1866, p. 85–86.

<sup>16</sup> *Ibidem*,

pentru a nu atrage ostilitatea autorităților imperiale. Cu toate acestea, nimeni dintre intelectualii bucovineni de până la el nu formulase un program mai îndrăzneț în ce privește reforma școlii românești în condițiile legilor învățământului austriac. Strategia de acțiune a tuturor fraților Hurmuzaki era următoarea: cultura trebuia să anticipeze pasul politic al societății românești. De aceea, referindu-se la lipsa în învățământul public din Bucovina, Alexandru Hurmuzaki apare nu numai în rolul de propagator al ideii psihologiei popoarelor, ci totodată ca unul dintre primii intelectuali, care accentuează importanța studierii limbii și a istoriei naționale în școlile din Bucovina. Analizând situația românilor din Bucovina în deceniul al șaptelea, Alexandru Hurmuzaki ajunge la concluzia că „istoria țării, istoria națională” nu este cunoscută și din ce în ce mai insistent este eliminată din școli, chiar și din acelea „care cele mai multe și cele mai însemnate sunt înființate și se susțin din însăși averea bisericii noastre dreptcredincioase”. El conchide: „Noi trăim, ca și cum am fi picați astăzi din lună, neștiind de am mai fost și mai înainte, cum și cine am fost, cum am ajuns până astăzi și ce am ajuns, și ce am putea spera și dori de a ajunge în viitoriu; trăim fără legătură cu trecutul, smulși din el, și prin urmare fără conștiința viitoriului, dară și fără speranțe de el – nu trăim ca un individ moral, carele-și are rădăcina și sorgintele vieții în trecut, o dezvoltare în prezent, și o urmează, o transmite în viitoriu”<sup>17</sup>.

Cărturarul bucovinean caracterizează învățământul românesc primar și cel mijlociu, constatând situația deplorabilă a acestuia și arătând că el se efectuează numai în limba străină la toate disciplinele și că „învățământul național se mărginește în toate la predarea religiei și, ca a unui obiect secundar, a limbii cu literatura: iată totul. De istorie nici urmă, tot atâta de geografie, care stă în nedespărțită legătură cu istoria, și mai puțin încă de etnografia națională, adică cunoștința mai aproape a poporului său, a ființei și a vieții sale interne și externe”<sup>18</sup>.

La sfârșitul studiului publicat în 1866, Alexandru Hurmuzaki insistă asupra necesității studierii istoriei naționale, arătând că acest obiect lipsește din programul școlilor publice sau a celor bisericești. El propune o selecție de circa 50 de lucrări istorice<sup>19</sup> dintre cele mai reprezentative, cunoscute în spațiul românesc și subliniază totodată că pentru școala românească de pretutindeni este foarte importantă prezența unui istoric de talia lui Mihail Kogălniceanu, „carele și-au câștigat atât de mare merit pentru istoria națională și este unul din cei mai buni cunoscători ai ei”<sup>20</sup>. Va da drept exemplu în studiul său câteva pasaje din memorabilul *Cuvânt pentru deschiderea cursului de istorie națională*, ținut de Kogălniceanu, în 1843, la Academia Mihăileană din Iași.

După ce explică sensul noțiunilor de patriotism și cultură, Alexandru Hurmuzaki face o remarcă referitoare la situația conaționaliilor săi din Bucovina,

<sup>17</sup> *Ibidem*, p. 93.

<sup>18</sup> *Idem*, *Carele e caracterul și tendința învățământului public la noi?*, p. 74–75.

<sup>19</sup> *Idem*, *Despre o lipsă în învățământul public la noi*, p. 99–101.

<sup>20</sup> *Ibidem*,

care a rămas actuală și astăzi, fiind raportată la modul de gândire și de viață ale minorității românești din Regiunea Cernăuți (Ucraina). Iată ce scria el, referindu-se la conviețuirea de atunci a naționalităților din Bucovina istorică în condițiile politicii promovate de Habsburgi: „Asta nu-mpiedică ca să trăim aici în vechea noastră patrie și cu cei ce nu sunt de o seminție cu noi în bună pace și amicie, deoarece, cercând și susținând dreptul nostru, nu putem și nu voim a vătăma pe nimine; nu împiedică dar ca să conlucrăm cu ei în bună înțelegere spre scopurile comune ale țării și-ale imperiului”<sup>21</sup>.

Aflată atunci într-o perioadă de decădere din punct de vedere moral și social, societatea românească din Bucovina deceniilor șase-șapte ale secolului al XIX-lea, conform teoriilor psihologiei popoarelor, trebuia să intre într-o fază de înnoire.

Interdependența dintre civilizație și cultură, viabilă într-un stat național unitar, putea să dea naștere unui stil modern al societății, ceea ce se și întâmplase în Germania, Franța și alte țări occidentale. Or, după cum va remarca la începutul secolului al XX-lea sociologul și filozoful Dumitru Drăghicescu „unitatea politică și de limbă a germanilor a făcut că o mare îngrămădire și punere în circulație a întregului material psihologic au fost cu puțință de timpuriu. Spiritul german a avut deci să elaboreze, de timpuriu, un vast material psihologic. Pornirea către generalizare și abstracțiune avea la ce să se aplice, și prin urmare avea ocazie să se dezvolte și să se întărească”<sup>22</sup>. Pentru națiunea românească din Bucovina, înstrăinată de țara istorică, nu era cu puțință (sau era prea devreme) la acel moment ca acest stil nou de gândire să se impună în conștiința poporului. Aici se mai adăugau și rezultatele lipsei unei dezvoltări proprii, unitare, omogene a trecutului nostru. Lipsa continuitatea unei istorii neatârnate, roadele unei școli și instruiți uniforme și bine puse la punct, în fine, cultura necesară pentru făurirea unei personalități etnice proprii și a unei conștiințe naționale bine definite.

Alexandru Hurmuzaki s-a dovedit a fi primul dintre intelectualii bucovineni care a încercat să găsească o cale pentru a depăși impasul. Intuind problemele pe care românii bucovineni trebuiau să le rezolve în primul rând, acesta propune tehnici concrete și modele veritabile de afirmare națională. De exemplu, pentru a orienta mișcarea națională era nevoie de lideri. În acest sens, Alexandru Hurmuzaki scrie: „Fiecare e datoriu a conlucra la scopurile comune și fiecare trebuie să-și țină neconținut înaintea ochilor adevărul: că în privirea intereselor publice o *singură* voce, care *se ridică*, face mai mult decât o *mie* de guri, carele *tac*, și *un deget*, care *se mișcă*, mai mult decât o *mie* de brațe, care stau *încrucșate*”<sup>23</sup>.

Alexandru Hurmuzaki elaborează un întreg îndreptar teoretic referitor la termenul de națiune, demonstrând că forța motrice în mișcarea de emancipare națională și culturală a românilor din Bucovina este, în primul rând, formarea

<sup>21</sup> Idem, *Carele e caracterul și tendința învățământului public la noi?*, p. 67.

<sup>22</sup> Dumitru Drăghicescu, *Din psihologia poporului român*, București, Editura Albatros, 1996, p. 85.

<sup>23</sup> Alexanc

conștiinței naționale și, în al doilea rând, unitatea. Unitatea de idei a întregii români, care se justifică prin identitatea limbii, istoriei, obiceiurilor, a credinței și naționalității. El acordă o atenție deosebită rolului personalității în istorie, menționând că individul, personalitatea este un indiciu al întregii colectivități din care face parte. Pentru aceasta era necesară formarea unei clase de intelectuali, care nu putea să apară în lipsa unei școli naționale de tip nou, modern. Iată de ce, în toate cele trei articole discutate, Alexandru Hurmuzaki accentuează rolul studierii limbii și istoriei naționale, pe lângă celelalte discipline amintite, considerându-le ca un drept inalienabil al românilor din Bucovina. „Nu cred, scria el, că e o țară-n lume, mare sau mică, care, având școli mai multe sau mai puține, mai bune sau mai rele, să eschidă [*excludă* – n.n. I.L.] din toate aceste școli, de la cea mai inferioară până la cea mai înaltă, învățământul istoriei naționale”<sup>24</sup>.

De altfel, Alexandru Hurmuzaki propune înființarea unei catedre pentru istoria națională<sup>25</sup>. Așadar, iată de unde pornește ideea înființării unei universități la Cernăuți, doleanță care s-a împlinit abia în 1875 la dorința și insistența mai multor intelectuali români, printre care C. Tomașciuc, S. Morariu, I.G. Sbiera, I. Calinciuc, Eudoxiu și Gheorghe Hurmuzaki. Ei se gândeau, încă de pe la 1872, la ideea creării unei universități la Cernăuți<sup>26</sup>, așteptând între timp rezultatul cu privire la faptul cum se vor rezolva cerințele înaintate de români la nou înființata universitate de la Cluj. Referitor la Catedra de istorie, la care visa Alexandru Hurmuzaki, încă în 1867, aceasta avea să se deschidă abia la 1912.

Ca oricare cultură, și cultura poporului român, în concepția lui Alexandru Hurmuzaki, trebuie să izvorască din chiar ființa acestui popor, din particularitățile lui individuale. El era împotriva împrumutului mecanic al culturii de la alte popoare. În consecință, poporul român era dator să-și dezvolte pe orice cale individualitatea, pentru a se putea opune cosmopolitismului dăunător, despre care s-a vorbit mai sus.

Considerând teatrul ca unul dintre mijloacele de manifestare a naționalității, Alexandru Hurmuzaki i-a acordat o atenție deosebită, insistând în cronicile sale din „Foaia Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina” asupra virtuților civice ale spectacolelor<sup>27</sup>.

Spre sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui de al XX-lea, noua ramură științifică a psihologiei popoarelor se va institui ca disciplină de studiu fundamentală în cultura românească. Sociologul și filozoful Dumitru Drăghicescu, de exemplu, referindu-se la viața poporului nostru, ajunge la concluzia că „pentru ca produsele spiritului românesc să poarte caracterul isprăvitului și al desăvârșirii,

<sup>24</sup> *Ibidem*, p. 75.

<sup>25</sup> *Ibidem*, p. 76.

<sup>26</sup> Biblioteca Academiei Române, Secția *Manuscrise*, A 653 (I), *PV* ale S.C.L.R.B., f. 591–592.

<sup>27</sup> Alexandru Hurmuzaki, *Teatrul național la Cernăuți*, în „Foaia Societății pentru Cultura și Literatura Română”

va trebui ca întreg neamul românesc să colaboreze la o activitate mintală unitară și ca roadele acestei colaborații să se împărtășe, în voie, peste toate colțurile de pământ prin care răsună graiul românesc”<sup>28</sup>. Lucrarea savantului Dumitru Drăghicescu, *Din psihologia poporului român*, pune pentru prima dată la noi, într-o manieră sistematică și rațională, problema profilului psihologic al românului.

Investigațiile ulterioare în domeniul psihologiei poporului român nu se încadrează în preocupările noastre din aceste pagini, de aceea, revenind la Alexandru Hurmuzaki, vom reține două lucruri esențiale: 1) el a fost printre primii dintre cărturarii români care, fiind la curent cu mișcările intelectuale novatoare din Europa, în special cu cele din spațiul cultural german, a semnalat raportul dintre civilizația modernă și psihologia națională; 2) adept al teoriilor moderne despre formarea națiunilor și despre rolul statului național, Alexandru Hurmuzaki aplică aceste teorii la realitățile societății românești din Bucovina.

Fiind un exponent fidel al idealurilor generației de la 1848, Alexandru Hurmuzaki rămâne totodată și etalonul intelectualului, al cărturarului emblematic nu numai pentru Bucovina, ci și pentru întreg spațiul românesc.

### **Alexandru Kurmuzaki und die Theorie der Völkerpsychologie im Kontext der rumänischen Gemeinschaft in der historischen Bukowina (in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts)**

(Zusammenfassung)\*

Die Völkerpsychologie als Wissenschaftszweig wird in der Hälfte des 19. Jahrhunderts gegründet. Ihre Gründer waren die deutschen Wissenschaftler Moritz Lazarus (1824–1903) und Heymann (Heinrich) Steinthal (1823–1899).

Mit einer offenen Haltung hinsichtlich der modernen wissenschaftlichen Theorien zur Nationsbildung und als getreuer Vertreter der Ideale der 1848er Generation ist Alexandru Hurmuzaki – einer von den berühmten Gebrüder aus der ersten Generation der Bukowiner Familie Hurmuzaki – der erste von den rumänischen Intellektuellen, der auf „eine von den in seiner Zeit vorherrschenden Ideen“ hinweisen und diese in Beziehung mit den Realitäten der rumänischen Gesellschaft in Beziehung setzen wird. Es handelt sich um eine neue wissenschaftliche Orientierung, die später auch zum Bestandteil der Philosophie und zwar als *Völkerpsychologie* geworden ist.

Alexandru Hurmuzaki hat sehr gut die Tatsache verstanden, dass unter den historischen Umständen, die die Bukowina in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts charakterisierten, die Ziele der rumänischen Nationalbewegung in ihrer ganzen Komplexität nicht dargestellt werden durften, sonst hätten die österreichischen Behörden eine feindliche Stellung gegenüber nehmen können. Trotzdem hat niemand vor ihm ein kühneres Programm hinsichtlich der Reform der rumänischen Schulen innerhalb der österreichischen Unterrichtsgesetze formuliert. Die Handlungsstrategie der Gebrüder Hurmuzaki betraf die Rolle der Kultur: diese sollte der politischen Tätigkeit der rumänischen Gesellschaft greifen.

<sup>28</sup> Dumitru Drăghicescu, *op. cit.*, p. 420.

\* Traducere

Die Meinung des bekannten Jassyer Akademiker und Historiker, Alexandru Zub – demgemäß A.D. Xenopol den Vorrang hätte, was die Darstellung der Völkerpsychologie als neuer Wissenschaftszweig und ihre Anwendung auf das Studium der Nationalgeschichte betrifft – ist begründet, wenn man über die neuen wissenschaftlichen Forschungsmethoden in der rumänischen Historiographie diskutiert.

Gegen Ende des 19. Jahrhunderts und am Anfang des 20. Jahrhunderts wird sich der neue wissenschaftliche Zweig der Völkerpsychologie als grundsätzlicher Studiensbereich in der rumänischen Kultur durchsetzen.

Alexandru Hurmuzaki bleibt ein wichtiger Vertreter der Ideale der 1848er Generation und gleichzeitig das Vorbild des Intellektuellen und des Gelehrten, nicht nur im Bukowiner, sondern auch im ganzen rumänischen Gebiet.